

**Schubert-Liszt:
Der Müller und der Bach**

Tálos Vivien

Széchenyi István Egyetem, Varga Tibor Zeneművészeti Intézet
Előadóművészet - klasszikus zongora, BA I. évfolyam

Témavezető: Várayné Szűts Katalin, főiskolai docens

Dolgozatom témája Schubert-Liszt Der Müller und der Bach című alkotása. Ez a mű egyike Liszt Schubert által ihletett műveinek, így méltán megkívánja, hogy kitérjek az eredeti dalra, és az alapjául szolgáló azonos című költeményre is. Ezek taglalása után fogom bemutatni magát a Liszt-művet.

A költemény

A vers, mely Schubertet megihlette, Wilhelm Müller tollából származik, aki, bár a zeneszerző kortársa volt (1794-1827), sosem adódott alkalma találkozni vele, s nem is értesült arról, hogy Schubert mily csodás és nemes célra használta fel az ő költészetét – ennek bizonyítéka, hogy Müller közvetlenül a halála előtt a következőt írta barátjának: „Egyszer talán lesz majd egy rokon lélek, aki kihallja szavaimból a zenét és sajátomként adja vissza nekem.” Maurice J. E. Brown a Schubert kalauz zongoraműveket taglaló fejezetében így ír erről az idézetről – kifejtve azt a gondolatot, melyet talán sokunkban ébreszt ez az idézet: „Furcsa érzés ezt olvasni, mivel tudjuk, Müllerhez soha nem jutott el a hír, hogy egy „rokon lélek” már megkomponálta e dallamokat, melyek nem sokkal később elvitték szavait a föld minden sarkába.”

Tehát e költő versei voltak Schubert két kiemelkedő dalciklusának, a Die schöne Müllerinnek és a Winterreisénak forrásai. A kötet címe, melyben a versek megjelentek: Költemények egy utazó vadászkiáltás hátrahagyott irományaiból, alcíme szerint: „Télen olvasandók”. Elemzésem témája végett most csak a Die schöne Müllerin verseinek történetét fejtem ki, ugyanis a Der Müller und der Bach című költemény e 20 dalt tartalmazó dalciklus része.

A Die schöne Müllerin témája, miszerint a molnárfiú beleszeret a gazda lányába, s érzelmei viszonzatlanok, a kor „divatos” motívumai közé tartozott (Goethe is alkotott belőle). A Der Müller und der Bach a történet azon epizódját mutatja be, mikor a fiú teljes reménytelenségét énekli el, s a patak vigasztalásának ellenére a sír gondolata kísérti. A fiú hajthatatlan bánatában enged e kísértésnek – bár e tényre csak a ciklus utolsó dalában derül fény, mely a Des Baches Wiegenlied címet viseli, mikor is a költő leírja:

*„Ne jöjj, ne jöjj a malom felől, te csalfa lány,
Ne zaklasd a holtat, te bús földi árny.”*

A dal és a belőle született Liszt-mű

Schubert, mielőtt 1823 nyara és 1824 tavasza között megalkotta eme dalciklust, már számlatan dalt tudhatott magáénak. Eme művek sokszínűségét támasztja alá az is, hogy nem egy formában alkotta meg őket; születtek már strófikus (pl. Heidenröslein), és át- vagy végigkomponált (németül: durchkomponiert, pl. Erlkönig), és az átmenetet képező változó strófikus formában is kompozíciók (pl. die Forelle). Ez utóbbiba sorolhatjuk a Der Müller und der Bach című művet is.

A forma eleve adódik abból, hogy a dalban a molnár és a patak is szóhoz jut, s mindketten egyforma jelentőséggel bírnak – már Müllernél is tapasztalhatjuk, hogy így kezeli szereplőit.

A dalt más szerzővel összetéveszthetlenné teszik Schubert egyértelmű stílusjegyei, mint például az énekszólam átható szépsége és változatossága, a harmóniai színezés találékonysága (ezekre pontosabban majd az adott részeknél térek ki), valamint, hogy a mű elején található bevezető rögtön megteremti a hangulatot, általa otthonosan érezhetjük magunkat a dal hangnemében, atmoszférájában; s akár egy jól elkészített és elhelyezett színházi díszlet, szinte kívánja, hogy szereplő érkezzen a színre. Ebben a dalban mindezt tapasztalhatjuk, annak ellenére, hogy Schubert meglehetősen szűkre szabja ez a bevezetést, mindössze két ütem erejéig tart.

Miután ezt meghallgattuk, már érkezik is a várva-várt szereplő; a molnár a következőképpen beszéli el bánatát:

„Der Müller:

Wo ein treues Herze
In Liebe vergeht,
Da welken die Lilie
Auf jedem Beet.

Da muß in die Wolken
Der Vollmond gehen,
Damit seine Tränen
Die Menschen nicht sehn.

De halten die Englein
Die Augen sich zu,
Und schluchzen und singen
Die Seele zur Ruh.”

„A molnár:

Ott, hol egy hű szívet
A vágy éget el,
Ott nem jön a holdfény
Az égre fel.

Ott nem hajt ki többet
A liliom-ág,
Mert rajta a bánat,
a kín férge rág.

A mennynek minden
Kis anyyala sír,
És búg daluk egyre,
Hogy örök a sír.”

A melankolikus szöveget erősíti az alatta szóló orgonapontba dermedt harmóniasor, melyből bár néhány sor erejéig kivezet minket a szerző, utána újra beletaszítja hallgatóságát, szimbolizálva a fiú hajthatatlan bánatát.

Az elhangzottak után Schubert ismét – az általam már említett – egyedi eszköztárából merít, s minden előjel nélkül a maggiore hangnemben, azaz G-dúrban a pataknak adja át a szót, s mozgékonyabb kíséretet helyez alá; ez számomra a víz csobogását jeleníti meg, valamint elősegíti a felkönnyült karakter létrejöttét, ami már a dúr hangnemből is következik. A patak az alábbiak szerint igyekszik biztatni az elcsüggedt ifjút:

„Der Bach:

Und wenn sich die Liebe
Dem Schmerz entringt,
Ein Sternlein, ein neues
Am Himmel erblinkt.

Da springen drei Rosen,
Halb rot und halb weiß,
Die welken nicht wieder,
Aus Dornenreis.

Und die Engelein schneiden
Die Flügel sich ab,
Und gehn alle Morgen
Zur Erde hinab.”

„A patak:

De hogyha a bútól
A szív nem fél,
Az égre egy csillag,
Egy új csillag kél.

És rózsza, az nyílik majd
Ismét a fán
És hósín az egyik,
A másik, mint a láng.

És a sok kicsi angyal
Csak a nappalra vár,
S ha fölkel a hajnal,
A földre leszáll.”

The image shows a musical score for Schubert's 'Der Bach' and 'A patak'. It consists of four staves of music, each with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The first staff starts at measure 8 and ends at measure 11. The second staff starts at measure 12 and ends at measure 14. The third staff starts at measure 15 and ends at measure 17. The fourth staff starts at measure 18 and ends at measure 20. The lyrics are written below the notes.

Bäch - lein, laß dein Rau - schen sein! Rā - der, stellt euer
Brau - sen ein! All' ihr mun - tern Wald - vö - ge - lein,
groß und klein, en - det eu - re Me - - lo - - dein,
en - det eu - - re Me - - lo - - dein!_

A fenti kottapélda Schubert Mein! című dalának részlete, és azt hivatott szemléltetni, hogy a zeneszerző más dalaiban is él azzal módszerrel, hogy a patak megszólalását illetve megszólítását hármashangzat-felbontásokkal tűzdeli tele. A Der Müller und der Bachban ezzel a következőképpen találkozhatunk:

24
schluch-zen und sin-gen die See- - - le zur Ruh'. Und

29
wenn sich die Lie-be dem Schmerz ent- - ringt, ein Stern-lein, ein neu-es, am

35
Him- - meler - blinkt, ein Stern-lein, ein neu-es, am Him- - - meler-blinkt, da

41
sprin-gen drei Ro--sen, halb rot und halb weiss, die wel-ken nicht wie--der, aus

47
Dor- - - nen- - reis, und die En-ge-lein schnei--den die Flü--gel sich ab und

53
geh'n al-le Mor--gen zur Er--de her-- ab, und geh'n al-le Mor--gen zur

59
Er- - - de her-ab. (Der Müller) Ach Bäch-lein, lie-bes Bäch--lein, du meinst es so

Az alapos megfigyelő észreveheti, hogy Schubert a patak megszólalása alatt megismétel bizonyos frázisokat a szövegből, ennek formai és nyomatékosító oka is van véleményem szerint.

A Liszt-műről egészen eddig nem ejtettem szót, ennek csupán az az oka, hogy a dallam és a kíséret is megegyezik az eredeti Schubert-dallal. Viszont az utolsó két versszak összekötésénél egy jelentős különbség következik, melyre érdemes felhívnom a figyelmet.

Az első változtatás, amit észlel a hallgató, hogy Liszt késlelteti a molnár újbóli szóhoz jutását; míg Schubert mindössze két ütemnyi átvezetőt szán – és a második ütem ismét az alaphangnemben, g-mollban (a patak megszólalásának minore hangnemében) hangzik el -

addig Liszt négy ütemet komponál e célra. A másik különbség ezen átvezető ritmikája: Schubert megtartja az eddig állandósult tizenhatod mozgást, Liszt ezzel szemben átvált triolákra – ezzel számomra folyékonyabb az átmenet, jobban elővezeti a patak tovasodródását.

Schubert átvezetője:

Liszté pedig így fest:

A szót – mint már utaltam rá – ismét a molnár veszi át:

„Der Müller:

Ach, Bächlein, liebes Bächlein,
Du meinst es so gut:
Ach, Bächlein, aber weißt du,
Wie Liebe tut?

Ach, unten, da unten,
Die kühle Ruh'!
Ach, Bächlein, liebes Bächlein,
So singe nur zu.

„A molnár:

Ó, csermely, drága csermely,
A szíved ugye szán,
De azt, hogy mi a szerelem,
Nem érted ám.

A hús síri ágyban
Lesz béke majd,
Te csermely, drága csermely,
Csak zsongd-bongd a dalt.

Az alapul szolgáló dalban Schubert kitart az eddigi kíséret figurációja mellett, és továbbra is egyenletes tizenhatod mozgást alkalmaz, a megszokott regiszterben elhelyezve. Ezzel szemben Liszt szétteríti a hangzاتفelbontásokat a zongora egész klaviatúráján, ezáltal az énekszólam is egy oktávval magasabbra kerül. Szeretném hangsúlyozni, hogy az előadónak ez a versszak így sokkal összetettebbé, bonyolultabbá válik, mint a Schubert-verzió analóg helye – Liszt itt teljesen kibontakoztatja zongorista mivoltát, azonban nem az öncélú virtuozitás oltárán áldoz vele, csupán kiemel: tudatosítja, hogy a cselekmény itt éri el tetőpontját; a fiú

ebben a motívumban nyilvánítja ki világosan, hogy számára már csak a sír jelenthet békét. Fontos megemlíteni, hogy a kottában „ossia” címen láthatunk a kíséretre egy másik javaslatot is, ami sűrűbb, folyamatosabb, de méltán fejezi ki ugyanazt a gesztust, amit Liszt ide szán.

A legszembetűnőbb eltérés az eredeti dal és a liszti mű között itt következik: Schubert szerzeménye ugyanis itt, a fiú monológjával – egy rövid zongoraszó után, mely teljesen lecsengeti a művet – véget ér, Liszt azonban még betold egy versszakot.

Schubert tehát így fejezi be művét:

Liszt pedig a következőképpen vezeti tovább a zenét:

A hallgató számára ez a „csel” nem azonnal tűnik fel; Liszt átvezetője ugyanúgy kezdődik, mint Schubert lezárása, csak négy taktus után veszi más felé az irányt, s a már megszokott maggiore-minore kötéssel újra a reménytelenségbe süllyedünk.

Ezt a nyomasztó hangulatot méltóképpen támasztja alá a szűk felrakás, az állandóan nyüzsgő, sűrű kíséret. Végül Liszt is elengedi az elkeseredett molnár kezét, és hagyja, hogy beteljesítse végzetét; s végül minden elcsendesül – ahogy a fiú is a patak mélyén.

Liszt ezen darabjának igényessége nem csak annak ad hitelt, hogy ő maga mekkora zeneszerző volt, hanem annak is, hogy mily nagyra becsülte Schubertet és művészetét – és ezt igazolja az általa elkészített 56 darab dalátírat, valamint az 1852-ben komponált Bécsi esték című sorozat Schubert keringőire. Liszt azonban nem csak zenében – ahogy eddig taglaltam, hanem szóban is kifejezte hódolatát Schubert személye és zeneszerzői énje iránt – zárszóul egy méltó példa erre:

„Ó, fáradhatatlanul buzgó, szeretetteljes génius! Jó hangzás, frissesség, erő, báj, ábránd, szenvedély, könnyek és lángok áradnak belőled, a szív mélységeiből és magasságaiból, és csaknem feledteted mester voltod nagyságát kedélyed ígézetével!”